

Bilden av förorten i samhällskunskapen

En diskursanalytisk studie om hur gymnasieelever i Göteborg beskriver hur samhällskunskapsundervisningen konstruerar bilden av deras bostadsområden

Namn: Viktor Falkfält
Program: Ämneslärarprogrammet med inriktning mot arbete i gymnasieskolan Antal ord: 9.982
Betyg: VG

Uppsats/Examensarbete: 15 hp
Kurs: LGSH2A Självständigt arbete, examensarbete 2, Samhällskunskap för gymnasielärare
Nivå: Avancerad nivå
Termin/år: VT/HT/2020
Handledare: Helena Olofsdotter Stensöta
Examinator: Lisbeth Aggestam
Kod: VT20-2490-024

Nyckelord: Samhällskunskap, diskurser, förorten, subjektpositioner, den Andre, Intervjustudie,

Abstract

Gängkriminalitet, bilbränder och öppen droghandel har under de senaste åren varit den bild av förorten som fått mest utrymme i media. Förorten och i synnerhet miljonprogrammen har sedan de byggdes betraktats som en plats avskilt det svenska majoritetssamhället. Detta har möjliggjort att politiker kan ge förslag om att till exempel sätta in militär i olika förortsområden runt om i Sverige. Att förorten som fenomen varit ett objekt för olika diskursanalytiska studier har länge varit känt, men vilka diskurser om förorten som får utrymme inom samhällskunskapen finns det ingen forskning kring. Detta är viktigt då samhällskunskapen är det ämne som ska fördjupa och utveckla elevers kunskaper om människors livsvillkor i olika samhällsfrågor. Det är därför intressant att studera vems kunskap om förorten som får företräde inom samhällskunskapen, och hur detta kan tänka sig påverka elever med en förortsbakgrund. Denna studie har som syfte att fylla detta tomrum och söka svar på vilka bilder av förorten som konstrueras under samhällskunskapen, och hur elever med en förortsbakgrund förhåller sig dessa bilder. Studien använder sig av intervju och diskursanalys som metod för att ta reda på hur tio elever boende i förortsområden i Göteborg upplever de diskurser som får utrymme inom samhällskunskapen i talet om förorten, och vilka subjektpositioner dessa diskurser möjliggör. I analysen lokaliseras fyra olika diskurser; kriminalitetsdiskursen, gemenskapsdiskursen, diskursen om förorten som något annat och diskursen om den endimensionella bilden av förorten. De subjektpositioner som möjliggörs för eleverna från förorten inom diskurserna är positioner som språkrör för förorten, anpassande och den Andre.

Innehåll

1 Bakgrund	3
1.1 Tidigare forskning	4
1.2 Diskurser om förorten	4
1.3 Positionen som något annat i undervisningen	5
1.4 Att känna sig avvikande	6
1.5 Platskamp, ungdomars förändringsarbete i förorten.....	7
1.6 Problemformulering och vetenskaplig placering.....	7
1.7 Syfte och frågeställningar.....	8
2 Teori och metod.....	10
2.1 Den konstruerade verkligheten.....	10
2.2 Diskursbegreppet.....	10
2.3 Subjektspositioner	11
2.4 Kritisk diskursanalys	12
2.5 Analysverktyg	13
2.6 Forskarens roll i användningen av diskursanalys.....	14
3 Intervju som metod.....	15
3.1 Material och urval	15
3.2 Tillvägagångssätt.....	16
3.3 Forskningsetiska riktlinjer	17
4. Resultat och analys.....	18
4.1 Diskurser om förorten i samhällskunskapsundervisningen	18
4.2 Kriminalitetsdiskursen.....	18
4.3 Gemenskapsdiskursen	20
4.4 Subjektspositioner i kriminalitets- & gemenskapsdiskursen.....	21
4.5 Diskursiva strider	25
4.6 Summering	27
5. Avslutande diskussion.....	28
5.1 Vidare forskning.....	29
Litteraturlista	30
Bilagor.....	32
Intervjuguide	32
Informerat samtycke.....	33

1 Bakgrund

Med utgångspunkt i samhällskunskapens syfte står det hur denna kurs ska bidra till att eleverna breddar, fördjupar och utvecklar kunskaper om människors livsvillkor i olika samhällsfrågor (Skolverket 2011). För att nå detta ska samhällskunskapen behandla “Grupper och individers identitet, relationer och sociala livsvillkor med utgångspunkt i att människor grupperas utifrån kategorier som skapar både gemenskap och utanförskap” (Ibid). I ett klassrum där enstaka elever är i exempelvis etnisk, religiös eller klassmässig minoritet kan denne riskera att få representera den identitet som är i fokus för undervisningen och därmed stigmatiseras (se exempelvis Holmqvist 2016, Lindbäck & Sernhede 2012, Johansson & Hamnrén 2012).

I utkanten av de flesta storstäderna i Sverige går det att finna en förort. Dessa platser följer ett utvecklingsmönster som präglas av en ökande socioekonomisk, etnisk och geografisk segregation. Förorten karakteriseras idag av att dess invånare har en lägre inkomst jämfört med resten av staden, och att det bor en högre andel med utländsk bakgrund i dessa områden (Widigson 2013, s. 13).

Under de senaste åren har tidningarna prytt av debattartiklar som alarmerar om kriminalitet i landets förorter. Inte sällan handlar det om olika gäng som krigar mot varandra, bilar som brinner och dåliga skolresultat (Pihl 2020; Marttinen 2019; Teodorescu 2017). Några av våra folkvalda politiker har även pratat om dessa bostadsområden som “no go zoner”, dit myndighetspersoner som poliser, brandmän och ambulanser inte vågar åka (Carlén, 2018). I vintras pågick en debatt om hur hiphop-kulturen påverkar dagens ungdomar negativt. Politiker stod sida vid sida med gangsterrappare och debatterade om hur hiphopen påverkar ungdomar (Malmgren, 2019; Sarnecki, 2019; Ramic 2019). Att subkultur från förorten betraktats som något avvikande är ett historiskt fenomen, men hur bilden av förorten ser ut bland dem som bor i området skiljer sig åt mellan de som tycker att media förvärrar bilden, medan andra anser att media beskriver den verklighet som de lever i (Näslund 2019).

Förorten är placerad i en samhällelig och medial diskurs inom vilken den framställs som farlig och ondskefull, det är något som påverkar livsvillkoren för människorna som bor i dessa områden. Om området där man bor framställs som dåligt, farligt och fattigt riskerar det att påverka individens självförståelse, och möjligheter att ta sig fram i samhället (Lindbäck, Lunneblad & Sernhede 2016, s.124).

Det går att föreställa sig att medias bild av förorten även förekommer i skolan. Därför är det intressant att undersöka hur elever från förorten uppfattar att deras förortsbakgrund konstrueras

i samhällskunskapen liksom hur denna bild påverkar elevers möjligheter till aktörskap i klassrummet gällande denna fråga.

1.1 Tidigare forskning

Avsnittet tidigare forskning tar avstamp i forskning som berör hur diskurser om förorten sett ut, hur elever från förorten uppfattar sin position i skolan, hur elevers identiteter konstrueras samt hur elever upplever lektioner som rör deras identitet. Alla studier är gjorda i Sverige där intervju varit den vanligaste metoden. Forskningen som presenteras har både haft grund- och gymnasieskolan som fokusområde.

1.2 Diskurser om förorten

I Dahlstedt, Kings, Tahvilzadeh (2018) beskrivs hur förorten inte finns utan blir till på grund av olika intentioner. För invånarna i dessa områden kan förorten fungera identitetsskapande vilket skapar gemenskap, medan den för intresseorganisationer kan fungera som skäl till ingripande och uppvisande av handlingskraft. Förorten kan därför ses som ett symboliskt objekt (Dahlstedt, Kings, Tahvilzadeh 2018, s. 8).

Någon som genom åren utfört ett gediget arbete med att studera de svenska förorterna, och hur föreställningar om denna plats tagit sig uttryck inom olika diskurser, är sociologen Ove Sernhede. I *“När betongen rätar sin rygg”* (2019) beskrivs fyra olika dominerande diskurser om förorten under olika tidsperioder. Under 70- och 80-talen var kärnan i diskursen om förorten att dessa områden sågs som en “social annanhet”. Ungdomsgång som hade dålig kontakt med vuxenvärlden, och ett växande missbruk var något som medierna alarmerade om. Faktorer som social missanpassning gjorde förorten till välfärdens skuggsida. Under 90-talet var diskursen om en “etnisk annanhet” dominant. Den vita, svenska arbetarklassen flyttade från förorten, och in flyttade istället människor med utländsk bakgrund. Under 90-talet spreds bilden av förorten som “exotisk”, eftersom den sågs som både lockande och farlig. I början av 2000-talet blir skjutningar och gängkonflikter vanligare. Dessa händelser placerade förorten i diskursen som en plats präglad av “kriminell och religiös annanhet”. Majoritetssamhällets bild av förorten är att denna plats är direkt farlig att vistas på, där många känner obehag inför vad som äger rum i förorterna. Sernhede lokaliserar även en diskurs som inte får något utrymme i media, diskursen om mobiliseringsarbetet i förorten. Ungdomarna i dessa områden inbegriper

i kulturella aktiviteter och i ett socialt mobiliseringsarbete i syfte att förändra den plats där de bor (Sernhede, Rosales & Söderman 2019, s. 87–94). De diskurser som jag finner i min analys kommer att relateras till de diskurser som Sernhede lokaliserat i denna studie.

I Peter Esaiassons bok *Förorten* (2019) intervjuas 886 personer som bor i Hjällbo och Bergsjön. Resultatet utstakar två perspektiv på de problem som respondenterna anser att förorten brottas med. Det ena är ”skärp er”, där respondenterna efterfrågar mer ordning och reda genom att få kontroll över brottsligheten, att fler föräldrar håller koll på sina barn och att de boende slutar skräpa ner. Lösningen anses ligga hos dem som bor i området. Det andra perspektivet ”gör något” förespråkar snarare att det är det offentliga som ska lösa problemen som områdena brottas med, genom att skapa fler jobb, bättre skolor och fler aktiviteter för ungdomarna. (Esaiasson 2019, s.31). Studiens resultat visar även hur boende i området, och framförallt ungdomar, känner en sorg över hur deras område stigmatiseras och ses som något dåligt.

1.3 Positionen som något annat i undervisningen

Kallstenius (2013) intervjuade lärare i Stockholm för att undersöka hur de anpassar sin pedagogik i klassrum där det både finns elever från innerstads- och förortsområden. Lärarna beskriver svårigheter i att planera och genomföra undervisningen i en klass med en heterogen elevgrupp, eftersom eleverna inte har samma referensramar. Studien beskriver även hur lärarna talar om eleverna från förorten som ”de andra” vilka kommer ”utifrån” i motsats till ”våra egna”, ”svenska elever” (Kallstenius 2013, s.43). Studien kommer användas för att relatera till hur respondenterna upplever de positioner de tilldelas/tar i samtalet om förorten i samhällskunskapen.

Möller (2016) intervjuar lärare och elever på en högstadieskola i en av Göteborgs förorter. Studien undersöker hur skolan genom olika projekt försöker underlätta för eleverna att röra sig mellan stadens olika gränser, från förorten, till de områden där medel- och överklassen bor. Syftet med sådana träffar är att eleverna ska bli medvetna om att de är lika mycket värda som de elever som de möter på andra platser. Resultatet visar dock att sådana möten misslyckas, eftersom elevernas utanförskap och underläge synliggörs i sådana möten, där elevernas ”icke-svenskhet” och låga sociala status får bekräftelse och befasts (Möller 2016, s.102).

Holmqvist (2016) undersöker med intervju och diskursanalys som metod, hur elever med en religiös bakgrund positioneras i religionskunskapsämnet, och hur de förhåller sig till diskussioner som berör deras egen religiösa tradition. Holmqvist lokaliserar *religions-*

undervisningen förfrämliar den egna traditionen som den dominerande diskursen i religionskunskapsundervisningen. Respondenterna menar att religionsundervisningen förfrämliar den egna traditionen eftersom den är ytlig, faktainriktad och stereotypiserande. Resultatet visar hur eleverna anpassar sig till den rådande diskursordningen, men även hur denna maktrelation ibland rubbas, då eleverna väljer att protestera mot de tillskrivna subjektpositionerna (Holmqvist 2016 s. 200-204). Studien har givit inspiration gällande val av teori och metod, den kommer även att lyftas upp i analysen angående vilka positioner eleverna tilldelas/tar i samtalet om förorten.

Schwartz (2010) genomför en etnografisk studie på en skola som har som mål att eleverna ska lämna sin "vardag" vid skolporten. Schwartz beskriver hur denna pedagogik kan ge en bild av likabehandling och "politisk korrekthet" men att den istället påverkar skolprestationerna negativt, då den berövar elever och lärare möjligheten att "mötas i ett lärande". Det finns inget utrymme för spontana frågor och egna erfarenheter eftersom det är det skrivna ordet och en förutbestämd agenda som skolan ser sig som garant för (Schwartz 2010 s. 58-60).

Liknande resultat går att finna i Lunneblad (2011) som genom observationer och intervjuer med elever på en grundskola i förorten visualiserar hur elevers upplevelser, önskemål och behov kommit i skymundan för att istället prioritera skolkunskaper och ordning och reda (Lunneblad 2011, s.94). Lunneblad kommer användas i min analys angående hur respondenterna upplever att deras bild av förorten får utrymme i samhällskunskapen.

1.4 Att känna sig avvikande

Johansson och Hammrén (2010) studerar hur elever från olika förorter i Göteborg upplever att vara i minoritet på gymnasiet. Studien använde intervju som metod för att undersöka hur elever med en förortsbakgrund relaterade till den nya kulturen och den nya miljö som de mötte på gymnasieskolan. Respondenterna beskriver hur de skapar olika strategier för att hantera positioneringen som avvikande, eller som "den Andre". Den främsta strategin eleverna använde sig av var att dra sig till elever med en liknande bakgrund, för att skapa "små öar" i havet av vithet (Johansson, Hammrén 2010, s.56).

Ett liknande resultat går att finna i Lindbäck och Sernhedes (2012) intervjustudie. Studien undersökte varför en stor del elever från förorten valt att börja studera på ett innerstadsgymnasium, för att efter en kort tid byta till ett gymnasium i förorten. Studiens resultat visualiserar en bild av att denna resa inte är friktionsfri. I mötet med innerstads

gymnasierna uppstår frågor om identitet och "svenskhet" och vilka föreställningar som existerar om stadens olika platser. På det sätt som respondenterna bemöts av både lärare och elever upprätthålls den etablerade maktordningen och olikheter reproduceras. Respondenterna berättar om deras upplevelser av att bli bemötta på ett annorlunda sätt efter att de berättat var de bor. Känslan av utanförskap gjorde att eleverna valde att byta gymnasieskola, till en skola där klasskamraterna hade en liknande bakgrund (Lindbäck & Sernhede 2012, s.73). Båda dessa studier kommer användas i min analys angående hur eleverna positioneras i skolan och i samtalet om förorten på samhällskunskapslektionerna.

1.5 Platskamp, ungdomars förändringsarbete i förorten

Rosales och Ålund (2018) har i sin studie undersökt de processer som möjliggör och hindrar utvecklandet av självpositionering och medborgarskapande i den svenska förortsrörelsen. Studiens empiri har samlats in via observationer och intervjuer gjorda med medlemmar ur rörelsen *Megafonen*. Resultatet lyfter fram hur ungdomar som blivit medlemmar i rörelsen blivit medvetna och politiserats genom att dela med sig av personliga erfarenheter inom ett bredare socialt kollektiv. Författarna pekar på hur denna kamp fört med sig ett aktivt medborgarskapande hos ungdomar som annars uppfattas sakna politiskt intresse (Rosales, Ålund 2018, s. 73). Studien kommer relateras till respondenternas utsagor om hur samhällskunskapen på ett bättre sätt skulle kunna tala om förorten.

Tahvilzadeh och King (2018) beskriver hur den dialoginriktade demokratin används för att få medborgarna att tro att de kan vara en del i frågor som rör deras stadsdel, men hur deras möjligheter att påverka inte får något utrymme i praktiken. I studien används processpårande och etnografisk metod för att studera hur organisationen *Megafonen* inom stadsutvecklingsprojektet *Järvalyftet* kom att bryta mot samförståndet mellan den lokala staten och civilsamhällets organisationer och hur organisationen då kom att positioneras som ett "förortsgång" (Tahvilzadeh, King 2018, s. 123).

1.6 Problemformulering och vetenskaplig placering

I föregående avsnitt har olika diskurser om förorten presenterats, hur invånare i förorten reflekterar kring problemen inom dessa bostadsområden, hur elever från förorten upplever mötet med majoritetssamhället, hur lärare upplever möjligheten att vara pedagogisk i ett

heterogent klassrum, samt hur elever från förorten kommer till tals i klassrummet. Flertalet studier använde intervju som metod och var gjorda i Sverige med ett fokus på såväl grund- som gymnasieskolan. Det finns dock ett tomrum kring hur skolan, och framförallt samhällskunskapen, fungerar som kunskapsproducent för de diskurser som blir möjliga om förorten.

Eftersom det inte tidigare gjorts någon studie om hur förorten gestaltas inom samhällskunskapen – och då samhällskunskapen har en synnerligen viktig funktion när det kommer till att främja demokrati och aktivt deltagande hos gymnasieelever – är det fruktbart att utföra en studie, som med intervju och diskursanalys som metod och teori, kan nå fördjupad kunskap om de bilder av förorten som presenteras för eleverna i klassrummet. Då samhällskunskapen är det ämne på gymnasiet som ska ge eleverna kunskap om hur människor grupperas utifrån kategorier som skapar såväl gemenskap som utanförskap är det av stor vikt att ta reda på hur elever från förortsområden upplever att samhällskunskapen representerar dem liksom deras möjligheter till agens i positioner som omtalade. Fokus riktas således mot hur respondenterna upplever att samhällskunskapen förhåller sig till olika diskurser om förorten, liksom deras möjligheter att förändra denna bild.

1.7 Syfte och frågeställningar

Denna intervjustudie har som syfte att, med diskursanalys som teori och metod, undersöka de diskurser om förorten som får utrymme i samhällskunskapsundervisningen. Intervjuerna, som innefattas av tre gruppintervjuer, och två individuella intervjuer, genomfördes med tio respondenter som alla är gymnasieelever bosatta i förorter kring staden Göteborg. Respondenterna går på olika skolor och läser olika program på gymnasiet. Syftet med detta urval är att söka hitta skillnader i hur bilden av förorten konstrueras beroende på om eleven är i minoritet eller majoritet.

Genom ett socialkonstruktivistiskt perspektiv undersöks hur bilden av förorten konstrueras, diskuteras, bevaras och förhandlas i sociala processer, och det med utgångspunkt i att vår förståelse för olika fenomen formas av språket – således är det respondenternas utsagor som analyseras i studien.

Studien har även som syfte att studera hur eleverna positionerar sig inom diskursen och deras möjligheter till agens. Studiens fokus kommer således även riktas mot huruvida eleverna anser

sig ha möjlighet att påverka bilden av förorten under samhällskunskaps-lektionerna, liksom huruvida den bild som ges av förorten och elevernas möjligheter till agens, får konsekvenser för eleverna. De frågeställningar studien ämnar besvara är:

1. Vilka diskurser om förorten förekommer i elevernas utsagor om samhällskunskapen?
2. Hur beskriver eleverna de positioner de tilldelas, respektive skapar sig under samhällskunskapen?
3. Skiljer sig detta beroende på om eleverna är i minoritet eller majoritet i klassrummet?

2 Teori och metod

För att analysera de utsagor som kommer till uttryck genom respondenternas svar kommer redskap hämtade ur diskursanalysen att användas. Diskursanalysen kommer användas som såväl teori som metod för att besvara mina frågeställningar.

2.1 Den konstruerade verkligheten

Den diskursanalytiska teorin vilar på en socialkonstruktivistisk grund där kunskap betraktas som något som skapas, bevaras och förhandlas i sociala interaktioner. Det finns ingen självklar kunskap om verkligheten, utan all kunskap är en produkt av hur vi kategoriserar världen. Synen på verkligheten är således beroende av den kontext vi befinner oss i, det vill säga historia och kultur, och därför är den även föränderlig. Inom en världsbild betraktas vissa handlingar som naturliga medan andra ses som absurda och obegripliga. Detta medför att även om kunskapen om verkligheten och identiteter kan ses som tillfälliga, och föränderliga, så är vi begränsade inom vilka identiteter en individ kan ta och vilka utsagor som anses vara meningsfulla (Winther, Jörgensen & Philips 2000, s.11-12).

Förutom socialkonstruktivismen bygger diskursanalysen på poststrukturalistisk språkfilosofi, vilken utgår ifrån att vi uppfattar och tolkar världen genom språket. Utgångspunkten är att språket inte avspeglar verkligheten, utan att språket snarare fungerar som en brygga mellan den existerande verkligheten och hur vi beskriver den. Genom språket skapas olika former av representationer, som i sin tur bidrar till att skapa verkligheten. Hur vi talar om förorten, och de som bor i dessa områden formar på så vis hur vi ser på dem, och hur de uppfattar sig själva. Denna idétradition menar inte att verkligheten inte finns, utan snarare att det är genom språket och kulturen som den får sin mening. Den fysiska världen går enbart att förstå genom diskursen (Winther, Jörgensen & Philips 2000, s.15).

2.2 Diskursbegreppet

För att enkelt förklara vad en *diskurs* är kan följande definition av begreppet användas ”ett bestämt sätt att tala och förstå världen (eller ett utsnitt av världen)” (Winther, Jörgensen & Philips 2000 s.7). Diskursen kan på så vis ses som en ram, vilken skapar regler för vad vi kan säga och förstå. Vad som anses vara sant eller falskt, normalt eller avvikande styrs av den

dominerande diskursen som råder i en särskild kontext. Syftet med diskursanalysen är att kartlägga de strukturer som påverkar vad som får sägas inom diskursen, och vad som betraktas som sant eller falskt. Utifrån diskursen skapas de subjekt vi är och de objekt vi kan veta något om. Det blir därför omöjligt att nå sanningen, då man alltid befinner sig i diskursen och förhåller sig till de ramar som denna utgör. Betoningen inom diskursanalysen ligger därför på att ifrågasätta och dekonstruera det som tas för givet (Winther, Jørgensen & Philips 2000 s.21).

Ett viktigt begrepp inom diskursanalysen är *hegemonisk diskurs*, vilken är den diskurs som framstår som den "naturliga" och på så vis närmast blir osynlig. Alternativa världsbilder undertrycks och en fastställd världsbild framstår som "sanningen". Den hegemoniska diskursen döljer således ojämlika maktrelationer, till exempel hur vissa egenskaper i beskrivningen av en grupp framhävs och andra utesluts. Diskursanalysens uppgift är därför att dekonstruera de hegemoniska diskurserna och visa på alternativ (Winther, Jørgensen & Philips 2000, s.56).

2.3 Subjektspositioner

Subjektspositioner är ett centralt begrepp inom diskursanalysen som används för att studera vilket utrymme subjektet får. Vem som får tala och vad som får sägas är något som kommer att analyseras i denna studie med hjälp av begreppet subjektsposition.

Subjektet formas inom diskursen genom att det erbjuds möjliga subjektspositioner och på så vis även utesluts från andra positioner (Winther, Jørgensen & Philips 2000, s.25). Inom diskursen finns det alltid olika positioner som subjekten kan inta. Genom den position man tilldelas/tar inom diskursen knyts olika förväntningar om hur man ska bete sig och vad man kan och inte kan säga/göra. Med skolan som exempel går det att se hur positionerna lärare och elev kommer med olika förväntningar. Läraren förväntas vara en sanningsbärande auktoritet som står i centrum och föreläser för eleverna, och eleverna förväntas sitta och lyssna. Om en elev bryter mot denna position, till exempel rör sig i klassrummet och tar rollen som lärare, så skulle denna elev, istället för att tillskrivas status, positioneras som stökig (Winther, Jørgensen & Philips, 2000 s. 49).

Diskursen konstruerar således individen diskursivt, det vill säga att individen inom diskursen hela tiden försöker "hitta sig själv" genom att skapa en identitet. *Identitet* består i att individen kan identifiera sig själv med något. Diskurserna erbjuder individen detta något genom att placera in individen i olika subjektspositioner. På det sätt som olika subjektspositioner

konstrueras av diskursen skapas ett innehåll som individen förhåller sig/ tvingas förhålla sig till.

”Den diskursiva konstruktionen av ”man” anger vad ”man” liknar och skiljer sig från. En allmän spridd diskurs sätter exempelvis likhetstecken mellan ”man” och ”styrka” och ”fotboll” (och mycket annat) och ställer det mot ”kvinna” och ”passiv” och ”stickning” (Winther, Jørgensen & Philips 2000, s.50).

Citatet visar hur diskursen skapar olika möjligheter till handling beroende på vad en individ identifierar sig med eller hur individen positioneras inom diskursen. Inom den diskursiva processen blir identitet såldes något som antas, tilldelas och förhandlas. Därmed uppfattas identitet som något som skapas i ett socialt samspel (Winther, Jørgensen & Philips 2000, s.51).

Identitet på gruppnivå följer samma principer, där gruppen inte anses finnas förrän den uttrycks i ord. Det är via identitetsmöjligheter som ett antal individer konstrueras som tillhörande en grupp, där vissa aspekter ses som relevanta och andra som irrelevanta för gruppstillhörigheten. Begreppet *den Andre* används för att förklara hur en grupp använder språket och kategorier för att konstruera en annan grupp, det som inte är ”vi” blir till ett ”de”, den Andre. I konstruktionen av den Andre skapas ofta stereotypa framställningar där den Andre betraktas som något farligt vilket skapar negativa känslor (Hall 2001, s.238).

2.4 Kritisk diskursanalys

Inom diskursanalysen finns olika angreppssätt som skiljer sig åt beroende på hur dem bedömer subjektets rörelsefrihet inom diskursen. Till denna uppsats kommer *den kritiska diskursanalysen* att användas, vilken lägger ett fokus på hur individen eller grupper genom kreativa handlingar har möjligheter att skapa och efter hand omstrukturerar diskursordningar. Grupper och enskilda personer spelar därför med sin *agens* en avgörande roll, då denne genom språket antingen kan reproducera eller transformera diskursen, vilket i sin tur leder till social och kulturell förändring (Winther, Jørgensen & Philips 2000, s. 24). Diskursen är inom den kritiska diskursanalysen en viktig form av social verksamhet som både organiserar den sociala världen och organiseras av andra sociala praktiker. De sociala strukturerna kommer inte enbart upp till ytan inom diskursen, då vi blir medvetna om vad som ligger utanför strukturen, utan den formas och omformas även inom diskursen. Diskursen ses därför både som att den möjliggör förändring via handling av individer och grupper, samtidigt som diskursen är socialt och historiskt bunden, och därför har en begränsande/tvingande karaktär (Winther, Jørgensen & Philips 2000, s. 68).

2.5 Analysverktyg

I analysen kommer ett fokus ligga på att undersöka vilka mönster som finns i de utsagor som framkommer ur materialet och söka se hur de diskursiva framställningarna av verkligheten kan få sociala konsekvenser för eleverna. Respondenternas utsagor kommer inte att ifrågasättas, fokus kommer snarare ligga på att lokalisera de diskurser som förekommer i respondenternas utsagor, om dessa finns i ”verkligheten” eller inte är något som analysen kommer att fästa vikt vid. Det i led med det social konstruktivistiska förhållningssättet att det inte finns *en* sann verklighet, utan flera verkligheter (Winther, Jörgensen & Philips 2000, s. 28). Respondenternas utsagor betraktas därför som sanningar bland andra möjliga sanningar.

I studiens analys kommer respondenternas tal analyseras på det sätt de skapar ordning via kategorier. Detta kan till exempel innebära att undersöka på vilket sätt respondenterna förklarar hur förorten gestaltas i samhällskunskapen, hur de pratar om sina klasskamrater och lärare, om sig själva i förhållande till klasskamrater och lärare samt om de ger uttryck åt dikotomier som ”vi” och ”dem”.

Begreppet ”den Andre” kommer användas i analysen för att studera huruvida de bilder av förorten som enligt respondenterna förekommer under samhällskunskapslektionerna överdriver, förenklar eller fixerar olika karaktärsdrag som tillskrivs förorten. Stereotypa framställningar brukar förekomma där makten är ojämlikt fördelad, och där en majoritet-grupps bild av ett fenomen får företräde framför ”den Andres” (Hall 2001, s.238).

Inom den kritiska diskursanalysen är *diskursordning* ett viktigt begrepp, vilket kommer användas i analysen för att studera vilken diskurs som får mest utrymme. Diskursordningen kan beskrivas som ett socialt område eller institution där olika diskurser tävlar om att ta plats och ge innehåll, skapa betydelse hos fenomen – i mitt fall gällande förorten (Winther, Jörgensen & Philips 2000, s. 64). Diskursordningen både formar och formas av specifika fall av språkbruk. I och med detta går det att påstå att diskursordningen är både en struktur och praktik. Vilka tankar och idéer som får utrymme i diskursen bestäms således av diskursordningen (Winther, Jörgensen & Philips 2000, s. 76). Begreppet hegemonisk diskurs kommer även att lyftas i samband med studiet av diskursiva strider för att redogöra för det dominerande sättet att prata om förorten.

Vilken möjlighet respondenten har att förändra diskursordningen kommer att studeras i analysen. Beroende på hur respondenten positioneras inom diskursen kommer denna ha olika möjligheter att förändra den dominerande diskursen via sin agens. Således är det centralt att

undersöka respondenternas möjligheter att komma till tals och påverka bilden av förorten så som den presenteras i samhällskunskapen.

Den här studien ämnar observera återkommande ord och uttryck, hur dessa kopplas samman med andra ord och hur då samma ord kan få en annan betydelse beroende på i vilket sammanhang de används (Ibid). Ett exempel är hur eleverna pratar om förorten som något som både skapar gemenskap och exkludering.

2.6 Forskarens roll i användningen av diskursanalys

Ett problem i valet av diskursanalys som teori och metod är att det kan vara svårt att undersöka de diskurser som man själv står nära och har en specifik åsikt om. Det är därför av stor vikt i användningen av diskursanalys att göra en skillnad mellan sin egen "kunskap" och de utsagor som finns i materialet, så att ens egna åsikter inte påverkar analysen (Winther, Jörgensen & Philips, 2000 s. 28). Med den ena foten i den samhällsvetenskapliga- och den pedagogiska forskningen och den andra foten i en kulturpedagogisk verksamhet i ett förortsområde som jag arbetat på vid sidan av mina studier, är jag medveten om att jag verkar inom diskurser som denna studie berör. Detta medför en del utmaningar i frågan om att förhålla mig så distanserad till materialet som möjligt. För att gå runt detta problem kommer jag i min analys regelbundet referera till tidigare forskning och ta utgångspunkt i den teori som presenterats ovan. Således hoppas jag kunna förhålla mig distanserad till studiens material.

3 Intervju som metod

För att samla in material om hur elever upplever framställningen av förorten under samhällskunskapen, och de positioner eleverna tilldelas/tar inom detta samtal har jag valt att använda intervju som metod. Samtalsintervjun lämpar sig väl när det finns lite skrivet om det som studien ämnar svara på och när resultatet ska säga något om människors livsvärldar (Esaiasson, Gilljam, Oscarsson, Towns, Wengnerud 2017 s.261). Eftersom det tidigare inte forskats så mycket på det denna studie ämnar söka svar på, och då det är elevers upplevelser om ett specifikt fenomen som är av intresse, är samtalsintervju den metod som passar bäst för denna studie. Forskarens roll i användandet av intervju är att försöka förstå den värld som intervjupersonerna själva uppfattar den. När studiens syfte är att försöka synliggöra det som tas för givet är intervjun ett bra verktyg för att försöka komma åt sådant som på förhand kan vara svårt att veta (Esaiason 2017, s.263).

Samtalsintervju som metod skapar goda möjligheter till uppföljning, då forskaren kan ställa följdfrågor (Esaiason 2017, s.260). Detta märktes i flera av mina intervjuer, eftersom följdfrågorna öppnade upp för upplevelser och tankar som inte hade kommit fram i till exempel en enkätstudie med redan förbestämda svarsalternativ. Genom följdfrågor kunde jag ställa frågor kring hur respondenterna handlade, upplevde och påverkades av olika händelser. En nackdel med intervju som metod, då man enbart intervjuar ett fåtal respondenter, är dock att man inte kan säga något om frekvens. Det får snarare bli en kommande forskningsuppgift.

3.1 Material och urval

Studiens urval bygger på ett *strategiskt urval* med *maximal variation*. Respondenterna som intervjuats till denna studie är alla mellan 16 och 19 år gamla. De är boende i någon av Göteborgs förorter, går på olika gymnasieskolor och läser varierade program. Det är särskilt intressant att intervjua elever vilka bor i förorten om de olika bilderna av förorten i samhällskunskapen, detta eftersom det är dessa elever som har de erfarenheter som denna studie intresserar sig för. Anledningen till att jag valde ett urval där eleverna skiljer sig åt beroende på skola och program var för att jag ville studera om det fanns någon skillnad i hur eleverna upplevde bilden av förorten i samhällskunskapen, och hur de positionerade sig till denna bild beroende på om de gick i en klass med många som hade en förortsbakgrund eller inte.

Studiens material bygger även på ett *bekvämlighetsurval* då jag kommit i kontakt med mina respondenter tack vare hjälp från VFU-handledare och tidigare arbetskamrater. Till en början

försökte jag komma i kontakt med andra elever, men upplevde detta som svårt på grund av rådande pandemi. Eftersom det varit svårt att få tag på respondenter till denna studie så har det skett en snedfördelning gällande kön, där en majoritet av respondenterna är tjejer. Detta tros dock inte påverka mitt resultat då jag inte upplever att könstillhörighet påverkar på vilket sätt eleven upplever hur bilden av förorten konstrueras under samhällskunskapen. En fördel med bekvämlighetsurvalet kan vara att respondenterna visste vem jag var sedan tidigare, och på så vis hade enklare att öppna upp sig för mig under intervjuerna.

Tabell 1 visar antal respondenter fördelat på om de intervjuades i grupp eller individuellt, om skolan de går på ligger i förorten eller innerstaden och om de var i minoritet eller majoritet i klassrummet. Citaten i analysen kommer vara kodade efter denna tabell. Exempelvis står GIFMA för de utsagor som framkommit ur intervjutillfället högst upp i denna tabell.

Tabell 1. Översikt över genomförda intervjuer

<i>Intervjutillfälle</i>	<i>Antal</i>	<i>Skolans placering</i>	<i>Minoritet/Majoritet</i>
<i>Gruppintervju</i>	4	Förorten	Majoritet
<i>Gruppintervju</i>	2	Innerstaden	Minoritet
<i>Gruppintervju</i>	2	Innerstaden	Minoritet
<i>Individuell intervju</i>	1	Innerstaden	Majoritet
<i>Individuell intervju</i>	1	Innerstaden	Minoritet

3. 2 Tillvägagångssätt

Alla intervjuer genomfördes digitalt under april månad 2020. Anledningen till detta är folkhälsomyndighetens rekommendationer om att inte träffa fler personer än nödvändigt. Tillvägagångssättet kan ha påverkat mina svar då samtalet digitalt inte blir lika flytande som om det görs fysiskt på plats.

Intervjuerna genomfördes både individuellt och i grupp. Från början hade jag tänkt att alla intervjuer skulle göras individuellt, men på respondenternas begäran valde jag att genomföra

några i grupp. Det finns både fördelar och nackdelar med att göra intervjuer i grupp. En nackdel kan vara att respondenterna formar sina svar efter varandra. För att alla i gruppen skulle få möjligheten att svara frågade jag upprepade gånger om det svar som en medlem i gruppen gav skilde sig från de andras. Under gruppintervjuerna svarade många av respondenterna i likhet med de andra i gruppen, detta kan vara ett tecken på att de formade sina svar efter varandra. Om detta har att göra med att respondenterna inte "vågade" svara på ett annorlunda sätt eller om det är för att de delar erfarenheter vet jag inte.

En fördel med gruppintervjuer är att respondenterna kan känna sig tryggare, då dem är fler än forskaren och därför kan känna sig mer avslappnade i samtalet (Wibeck 2010, s.23). Eftersom min studie berörde elevernas bakgrund, var det betryggande för dem att ha en vän med sig under intervjun som de kunde diskutera med och ställa frågor till om det var något de inte riktigt förstod.

Intervjuerna utgick från en intervjuguide med halvstrukturerade frågor. Intervjuguiden fungerar som en mall över de teman som ska täckas in och med förslag på frågor som ska ställas till respondenterna (Kvale, Brinkmann 2014 s.172). Intervjuerna följde en intervjuguide vad gäller ordningsföljd, men beroende på elevernas svar ställdes följdfrågor för att få djupare svar. Intervjuguiden var utformad efter *trattekniken*, där frågorna börjar i det generella för att ledas mot det mer specifika (Ibid). Respondenterna fick till en början berätta om sig själva och relationen till platsen där dem bor, för att senare i intervjun berätta om klasskamraternas bild av förorten och slutligen hur diskussioner om förorten i samhällskunskapen ser ut.

För att komma åt de subjektpositioner och de diskurser som respondenterna beskriver i sina utsagor användes kodning, vilket innebär att man knyter an olika nyckelord i transkriberingen för att underlätta identifiering av ett uttalande (Kvale, Brinkmann 2014, s.241). Gemenskap, kriminalitet, vi och dem, samt förorten var några av de nyckelord jag använde.

3.3 Forskningsetiska riktlinjer

Denna studie följer de etiska riktlinjer som vetenskapsrådet tagit fram. Riktlinjerna är *informationskravet*, *samtyckeskravet* samt *konfidentialitetskravet*. Informationskravet innebär att de som deltar i studien ska vara informerade om vad forskningen handlar om. Deltagarna kommer bli informerade om vad studien handlar om och att hen kan avsluta sitt deltagande i undersökningen när den vill. Samtyckeskravet innebär att deltagaren själv har rätt att bestämma över sin medverkan. Konfidentialitetskravet innebär att respondenterna ska kunna lita på att deras personuppgifter inte råkar hamna i händerna hos någon obehörig. Respondenternas svar

är därför kodade och namnen i analysen fiktiva, således blir respondenterna anonyma (Vetenskapsrådet, 2002, s. 6-12).

4. Resultat och analys

I det här kapitlet analyseras respondenternas svar genom verktyg hämtade ur diskursanalysen för att besvara studiens forskningsfrågor.

Analysen är uppdelad i fem avsnitt som skapats utifrån de diskurser som lokaliserats i studiens material: *Diskurser om förorten i samhällskunskapsundervisningen*, *Kriminalitetsdiskursen*, *Gemenskapsdiskursen*, *Subjektspositioner i kriminalitets- och gemenskapsdiskursen* samt *Diskursiva strider inom samhällskunskapen*.

4.1 Diskurser om förorten i samhällskunskapsundervisningen

Ur studiens material har jag huvudsakligen lokaliserat två olika diskurser, *kriminalitetsdiskursen* och *gemenskapsdiskursen*. Diskurserna har arbetats fram induktivt där slutsatser härletts ur empirin (Kvale 2014, s. 239). Tidigare forskning kommer dock användas för att visa på att liknande fenomen uppmärksammats tidigare.

Kriminalitetsdiskursen utmärks av en bild av förorten som en plats präglad av social utsatthet och fattigdom med dess följder av öppen narkotikahandel, gängkriminalitet och skjutningar. *Gemenskapsdiskursen* ger i motsats till detta en bild av förorten, som en plats för gemenskap, trygghet och identifikation. Hur dessa diskurser kommer till uttryck inom samhällskunskapen, hur respondenterna positioneras inom dessa diskurser och om detta skiljer sig åt beroende på om eleverna är i minoritet eller majoritet i klassrummet kommer att analyseras i följande avsnitt.

4.2 Kriminalitetsdiskursen

Ove Sernhede (2019) har lokaliserat diskursen om förorten som en "kriminell och religiös annanhet" i dagens samtal om förorten. I de respondenter som läser på ett innerstads-gymnasiums utsagor visualiseras en liknande diskurs, vilken skapar en ram angående vad som får tyckas och tänkas om förorten som fenomen under samhällskunskapslektionerna.

Respondenterna beskriver på olika sätt hur kriminalitetsdiskursen kommer till uttryck under lektionerna, bland annat genom hur läraren och klasskamrater pratar om förorten, och genom det material som läraren väljer för att visa på hur det ser ut i förorten.

Vi fick se en film om en kille som bodde i förorten, och då fick man bara se det dåliga. Så man målar ju upp en bild som om det vore krig eller något (G2IMI).

Josefine ställer sig genom citatet frågande till det material som läraren väljer ut för att ge en bild av hur det är i förorten. Enligt Josefine gav filmen ett ensidigt och negativt perspektiv. Josefine ger uttryck för att det innehåll som lärarna förmedlar under lektionerna som behandlar förorten är förminskande. Detta går i led med Holmqvists (2016) resultat, där elever med en religiös tillhörighet upplever att dennes religiösa tradition framställs stereotypiskt under religionsundervisningen.

När man ska prata om hur kriminalitet uppstår i samhället, vart kriminalitet finns, då är det enda gången orten och förorten kommer på tal (I1IMA).

På frågan om när förorten behandlas under samhällskunskapen beskriver Sherihan hur det enbart är vissa tankar och idéer som får utrymme, då det är under lektioner som behandlar kriminalitet som förorten som fenomen kommer på tal. Förorten beskrivs som något som avviker från resten av samhället då den förs samman med epitetet kriminalitet, till skillnad från andra platser i staden. Erika beskriver hur klasskamrater som inte bor i förorten påverkas av kriminalitetsdiskursen då de enbart förknippar förorten med kriminalitet och invandring.

Många tror det är mycket kriminalitet och bara invandrare som bor här också. Jag känner att förorten är mycket mer än bara det där (G3IMI).

Samtliga respondenter som går på ett innerstadsgymnasium uttalar sig om att det är media som påverkar lärarnas och klasskamraternas bild av förorten, och eftersom dem inte varit i förorten och upplevt hur det är där så litar dem blint på det som sägs i media. Respondenterna uttrycker att samhällskunskapen reproducerar medias bild av förorten och att den bild som ges inte stämmer överens med deras verklighet. Hur medias rapportering av förorten påverkar klasskamraternas bild av förorten kommer till uttryck i Manuels utsagor.

Många av dem hade förutfattade meningar angående förorten och kriminalitet och så vidare, något som jag själv inte känner av. De har nog läst mycket av det som står i media och så (I2IMI).

Några av respondenterna medger att de är medvetna om att det finns en del kriminalitet i förorten, men anser att den bild av förorten så som den framställs i kriminalitetsdiskursen inte

är representativ då det finns lika mycket kriminalitet i andra delar av staden och att media överdriver bilden av förorten.

Dem överdriver lite mycket. Dem snackar om droghandel och allt det där, men det händer lika mycket i Majorna och dem där ställena också. Det är inte så att det bara händer i orten, utan det händer över allt (G1FMA).

I likhet med Sernhedes diskurs, om förorten som kriminell och religiös annanhet, visar analysen att förorten kommer på tals under samhällskunskapen på innerstadsgymnasierna när det handlar om kriminalitet. Diskursen jag lokaliserat, skiljer sig dock från Sernhedes diskurs gällande religiositet, då respondenterna inte nämner religion under intervjuerna.

4.3 Gemenskapsdiskursen

I flera av respondenternas utsagor förekommer gemenskapsdiskursen när de ska berätta om sin relation till platsen där de bor. Flera av respondenterna beskriver förorten som en plats som förknippas med ett ”hemma”, ”där alla vänner bor”, att ”alla känner alla” och att ”det finns en trygghet”. I gruppintervjun med Nadja och Erika förekommer gemenskapsdiskursen på följande vis.

E: Man har en relation med alla som bor här, det är inte så att någon är en främling, utan det är antingen en brors kompis eller något liknande

N: alla skyddar varandra också

E: Alla vet ju vilka alla är på något sätt

N: alla här är en (G3IMI)

I respondenterna vilka går på en gymnasieskola i en av Göteborgs förorter, förekommer gemenskapsdiskursen under samhällskunskaps-undervisningen. I deras utsagor figurerar ett elevperspektiv där eleverna själva lyfter upp sina erfarenheter av att bo i förorten under lektionerna.

I samhällskunskapen brukar vi prata om vår ort, hur vi har det här. I ettan pratade vi väldigt mycket om det, på ett bra sätt tror jag. Alltså vi i klassen förde fram våra bilder av förorten (G1FMA)

Respondenterna upplever att deras klasskamrater har en positiv bild av förorten, präglad av gemenskap och trygghet.

Alla har samma bild som oss, jag har i alla fall inte hört något annat. Alla tycker typ att dem har haft det roligt, haft sköna människor runt sig, dem känner sig trygga (G1FMA)

Gemenskapsdiskursen blir till något naturgivet för de respondenter som bor och går i skolan i förorten, detta aktualiseras i Sherihans svar på frågan om klasskamraternas bild av förorten.

Mina klasskamrater ger en bra bild av förorten, de flesta är där ifrån, och då kan man inte ge någon dålig bild, förstår du? Då pratat man om det på samma sätt (I1IMA)

Citatet synliggör hur gemenskapsdiskursen skapar en form av ram för vad man får tycka och tänka om förorten om man kommer från dessa områden. Om man är från förorten kan man inte ge en dålig bild. Hur samhällskunskapen ska kunna lyckas förmedla denna gemenskap till de som inte bor i dessa områden upplevs dock som något svårt

Det här med gemenskapen som vi har snackat om då, samhällskunskapen kan inte, ehh bevisa för någon annan att gemenskapen i förorten är såhär. Det är istället upp till personerna själva att uppleva det (G3IMI).

Citatet visualiserar en uppfattning om att det inte finns någon möjlighet för gemenskapsdiskursen att få något utrymme under samhällskunskapen på innerstadsgymnasiet, då gemenskap inte är något man kan lära ut, utan måste uppleva.

Gemenskapsdiskursen återfinns framförallt i utbytet av erfarenheter mellan ungdomar med en förortsbakgrund. Inom samhällskunskapen på förortsgymnasiet kommer detta till uttryck genom ett inifrånperspektiv där eleverna får dela med sig av sina egna erfarenheter.

4.4 Subjektspositioner i kriminalitets- & gemenskapsdiskursen

Utifrån respondenternas utsagor förekommer subjektspositionerna, *den Andre, språkrör för förorten* och *anpassande* inom diskurserna. Viss uppmärksamhet tillägnas också den position läraren intar inom diskurserna.

Respondenterna som är i minoritet i klassrummet beskriver hur dem i mötet med klasskamrater och lärare blivit positionerade som något annat än resten av klasskamraterna på grund av sin förortsbakgrund. I flera av respondenternas utsagor synliggörs hur dem blivit kallade för "förortstjejen", hur andra elever skämtar om deras bakgrund och hur de uppfattar misstänksamma blickar från både klasskamrater och lärare. Citatet nedan beskriver hur

Sherihan blev positionerad som ”ortentjej” efter att hennes klasskamrater fått reda på hennes förortsbakgrund.

Dom började komma på namn och grejer, att jag var ortentjej och sådana grejer, dom använde olika fraser och hånade mig (I1IMA)

Nadja och Erika beskriver liknande upplevelser, om hur de till en början upplevde det negativt men senare såg det som en styrka, då de uppfattade sig som speciella och inte som alla andra i klassen. De beskriver hur deras förortsbakgrund skapar en form av respekt bland de andra eleverna, och hur de känner att deras klasskamrater är ”rädda” för dem.

Jag känner mig typ mer respekterad för att jag är från förorten, det kan vara för att dom har en bild av att förorten är så här värsta det är skottlossning och det är väldigt gangster och så (G3IMI).

Hur eleverna positioneras i skolan på grund av sin förortsbakgrund går i led med det resultat som lyfts fram i Lindbäck & Sernhede (2012) och Johansson och Hammrén (2010), då eleverna positioneras som något avvikande på grund av sin förortsbakgrund.

Läraren positioneras i utsagorna som bärare av den diskurs som får utrymme under samhällskunskapslektionerna, då hen väljer ut det material som eleverna förväntas diskutera under lektionerna och då lärarens position som just lärare kommer med förväntningar om att hen besitter ett sanningsanspråk. Sherihan beskriver i sina utsagor hur hennes förklaringar och tankar om förortens problem inte får utrymme under lektionerna då lärarna brukar säga till henne.

Ehh mina lärare brukar säga till mig ibland, de tycker jag går in på för djupa grejer (I1IMA)

Detta kan jämföras med Lunneblad (2011) där elever med en förortsbakgrund beskriver hur deras erfarenheter och behov får lämna plats åt skolkunskaper och ordning och reda.

Respondenterna från förortsgymnasiets beskriver hur de upplever en form av maktskillnad mellan lärare och elev. Fatima berättar att lärarens bakgrund spelar roll för hur hon upplever relationen som ojämlig i samhällskunskapsundervisningen, då hon upplever sig i underläge på grund av sin förortsbakgrund.

Just nu känns det lite som "white saviour project" att lärarna ska försöka hjälpa oss, och man ska inte behöva känna så. Man ska lyfta varandra (G1FMA)

Citatet skapar en förståelse för hur Fatima positioneras som den Andre under samhällskunskapslektionerna. I den ojämlikhet som Fatima upplever finns en känsla av annanhet där läraren positioneras som den som ska hjälpa den Andre ur misären, något som Fatima upplever som problematiskt då hon snarare anser att man ska "lyfta varandra". Således skapas en förståelse för hur "vi:et", de som bor i stan, är idealet att sträva efter, medan de Andra, dem med förortsbakgrund ses som dem som ska anpassa sig efter de ideal som finns i innerstaden. Detta går i led med det dikotoma förhållningssättet att fenomen ställs i motsatspar till varandra, där det ena värderas högt och det andra lågt (Hall 2001, s. 235). Liknande resultat återfinns i Kallstenius (2013) där lärare pratar om sina elever med en förortsbakgrund som "de andra" vilka kommer "utifrån" i motsats till "våra egna", "svenska elever" om eleverna från innerstaden. På frågan vilka verktyg har samhällskunskapen skapat för att förbättra ditt område svarar Suad följande

Jag vet inte hur jag ska förklara så det låter skumt, men skolan försöker göra så det ska bli som det är i stan. Jag vet inte, det känns som de försöker göra det mindre segregerat, men det känns också som dem försöker göra det helt svenskt (G1FMA).

Citatet visualiserar hur samhällskunskapen upplevs som ett verktyg för att anpassa den Andra att bli mer lika dem som bor i innerstaden.

I följande citat förklarar Sherihan hur hon upplever positionen som den Andre i samhällskunskapen, skolan och i samhället som stort. På frågan "hur tycker du samhällskunskapen förbereder dig för ett aktivt deltagande i samhället?" svarar Sherihan följande

Den här världen är till för the white pepole, basicly, och jag kommer aldrig kunna bli en del av det här samhället, även om jag vill det. (...) Så nej, jag tycker inte samhällskunskapen hjälper mig på något sätt alls (I1IMA)

Citatet tydliggör hur Sherihan upplever att hon inte är en del av samhället på grund av sin bakgrund i form av klass och etnicitet, och hur samhällskunskapen misslyckas med att visa på hur hon kan förändra sin situation genom ett aktivt deltagande i samhället.

I flera utsagor förekommer olika former av dikotomier, som "vi och dem", där både lärare och klasskamrater från innerstaden positioneras som ett dem i diskursen om förorten, eftersom

de inte anses ha några erfarenheter om hur det är i förorten, medan eleverna med en förortsbakgrund utgör ett ”vi”.

Dom vill bara måla upp en bild, så förorten ser jättedålig ut, men när man väl kommer till en utsatt förort, så är det mycket bättre. Från vårt perspektiv, alltså vi som bor i förorten ser ju mycket lättare på vad som händer, för vi har ju ändå bott här (G2IMI)

Ur Johannas citat tydliggörs dikotomin ”vi och dem”, där de utan förortsbakgrund har en negativ bild av förorten, medan vi:et tillför andra perspektiv på det som händer i förorten. I respondenternas utsagor synliggörs hur respondenterna intar/tilldelas positioner där ett flertal upplevt hur de i mötet med kriminalitetsdiskursen hamnar i någon form av försvarsposition där de hela tiden måste ”skydda sin ort”.

Det är jobbigt att hela tiden behöva vara i försvarsposition. Om jag hör någon säga något dåligt om förorten så känner jag att jag alltid måste försvara (I1IMA).

I likhet med citatet ovan beskriver ett flertal respondenter hur de känner att det är deras uppgift att försöka påverka andras bild av förorten. I vissa av respondenternas utsagor uttrycks hur de i samtalet med någon som inte kommer från förorten alltid bemöts med frågor som ”hur vågar du gå själv på nätterna”, ”är det inte farligt i förorten”. Kriminalitetsdiskursen försätter eleverna på så vis i positionen som språkrör för förorten där det tillkommer förväntningar om dess uppförande, det vill säga att de måste förklara för hur det är i förorten. Eftersom kriminalitetsdiskursen är vanligt förekommande under samhällskunskapen på innerstadsgymnasierna tilldelas/tar vissa elever denna språkrörs position under lektionerna. Elevens identitet blir således till något som antas, tilldelas och förhandlas inom diskursiva processer (Winther, Jörgensen & Philips 2000, s.51).

När jag pratar med andra från förorten så brukar vi snacka skit om hur det är här också. Men om jag pratar med någon som inte är från förorten så säger jag inte samma grejer för då kommer dem få en sämre bild av förorten och hur det ser ut här (G3IMI)

Vissa respondenter ser det dock inte som deras uppgift att förändra lärare och klasskamraters bild av förorten.

Jag känner inte att jag är rätt person att snacka om förorten, asså jag har inte upplevt det som till exempel sägs i media och allt sånt (G3IMI)

Citatet åskådliggör hur Erika inte ser sig som en representant för förorten, då hon inte har de erfarenheter som krävs för att ta denna roll. På så vis klargörs hur möjligheterna att komma till tals om förorten kommer med en del förväntningar om hur man ska vara, men också vad som får sägas, liksom vilka bilder av förorten som blir möjliga och får utrymme inom diskursen. Det går också att se att hur Erika intar/tilldelas en position genom anpassning, i och med att hon anpassar sig till den rådande bilden av förorten i kriminalitetsdiskursen. Positionen om anpassning synliggörs även i citatet nedan

Jag har inte känt att det har varit nödvändigt när det finns andra som pratar om det liksom. Jag håller med det hon säger. Men hon har en helt annan, vad ska jag säga, en annan erfarenhet. Hon är mer som en del av förorten, medan jag mer bara bor här (I2IMI)

4.5 Diskursiva strider

Under samhällskunskapen på innerstadsgymnasierna framträder en diskursiv kamp i samtalet om förorten mellan den dominerande kriminalitetsdiskursen och den underordnade gemenskapsdiskursen. Den kamp som uppstår mellan diskurserna handlar om vilken av dessa som ska få företräde inom samhällskunskapen och vilken typ av språkbruk som får utrymme. Ur materialet synliggörs hur kriminalitetsdiskursen får företräde och blir till den dominerande diskursen inom samhällskunskapen på innerstadsgymnasierna, detta står att se i respondenternas utsagor då de beskriver hur förorten enbart kommer på tal i samtal om kriminalitet (citat på sida 19).

Respondenternas utsagor visualiserar dessutom en typ av kamp, hur respondenterna strävar efter att förändra den dominerande diskursen. Detta kommer till uttryck genom positionen som språkrör för förorten, där eleven med hjälp av sin agens försöker lyfta fram andra sidor hos sina bostadsområden för att förändra diskursordningen. Detta misslyckas dock då sådana argument inte ges utrymme av lärare och klasskamrater under samhällskunskapslektionerna. Således fortsätter kriminalitetsdiskursen vara den dominerande diskursen under samhällskunskapen på innerstadsgymnasierna.

I respondenternas utsagor lokaliserar även diskursen om *den endimensionella bilden av förorten* som utmärker sig genom att samhällskunskapen reproducerar medias bild av förorten och, enligt utsago, ger en förenklad, stereotypiserande bild av förorten. Flera av respondenterna pekar på att samhällskunskapen på ett bättre sätt borde förklara *varför* situationen ser ut som den gör i förorten, och inte bara *hur* den ser ut, att elever med en förortsbakgrund ska komma

mer till tals i samtalet om förorten och att samhällskunskapen borde förmedla hur man kan förändra i sitt närområde

Jag hade tyckt det var bra om samhällskunskapen berättade mer om olika organisationer och så vidare som man kan vara med i. Och visa på olika möjligheter på hur man kan förändra (I2IMI).

På gymnasieskolan i förorten är gemenskapsdiskursen den hegemoniska diskursen, det vill säga den diskurs som framstår som den "naturliga" och på så vis blir närmast osynlig. Detta tydliggörs i hur vissa respondenter uttrycker det som "konstigt" om kriminalitetsdiskursen skulle få något utrymme i samhällskunskapen.

Den bild av förorten som kommer fram i samhällskunskapen är positiv, annars hade det varit jättekonstigt. Om det hade skapats en annan bild (G1FMA)

Fatima svara på frågan "Hur pratar ni om medias bild av förorten under samhällskunskapen?":

Vi har inte pratat så mycket om det, jag tror vi har snackat om det en gång. Jag tror det är ett känsligt ämne att prata om i klassen, så lärarna väljer nog att inte prata om det (G1FMA).

Citatet beskriver hur det inte finns något utrymme för kriminalitetsdiskursen då denna diskurs upplevs som ett känsligt ämne i klassrummet, Fatima tror läraren därför undviker att lyfta upp medias bild av förorten i klassrummet.

I samtliga respondenters utsagor förekommer även en hegemonisk diskurs som gör sig gällande i samhällskunskapsundervisningen i såväl innerstads- som på förortsgymnasium. Närmare bestämt diskursen om *förorten som något annat*, en plats avskilt från resten av staden. Detta manifesteras bland annat genom hur eleverna positioneras som den Andre men även i respondenternas egna beskrivningar av förorten (se citat s.24), såväl som i utsagorna om hur lärare och klasskamrater förhåller sig till förorten som plats. I flera av respondenternas utsagor förekommer dikotomier som "vi i förorten" och "dem i innerstaden". Således reproducerar respondenterna själva bilden av förorten som något annat. Beskrivningen om förorten som något annat, en plats som är utanför resten av staden går i led med flera av de studier som lyfts fram i tidigare forskning (se exempelvis Dahlstedt, Kings, Tahvilzaded 2018; Kallstenius, 2013; Sernhede 2019).

4.6 Summering

Analysen ger följande svar på frågeställningarna.

De diskurser som förekommer under samhällskunskapen är enligt respondenternas utsagor kriminalitetsdiskursen, gemenskapsdiskursen och förorten som något annat. Vilken diskurs som blir dominerande beror på vilken skola eleven går på snarare än om eleven är i minoritet/majoritet i klassrummet. Eleverna beskriver hur de tilldelas/intar positioner som språkrör för förorten, anpassande eller den Andre under lektioner som berör förorten i samhällskunskapen.

5. Avslutande diskussion

Analysen lokaliserar fyra olika diskurser, kriminalitetsdiskursen, gemenskapsdiskursen, diskursen om förorten som något annat och diskursen om den endimensionella bilden av förorten. Diskursen om förorten som något annat förekommer i alla respondenters tal, den blir således hegemonisk, där framställningen av förorten som något annat till skillnad från resten av staden tas för given. I Dahlstedt, Kings, Tahvilzadeh studie (2018) beskrivs förorten som ett symboliskt objekt vilket används olika beroende på aktörens intressen. Inom samhällskunskapen blir förorten till ett objekt som lärarna försöker förklara för eleverna, medan det för elever med förortsbakgrund blir till ett objekt som skapar gemenskap och identitet, något som står i motsättning till lärarnas beskrivningar. Diskursen om förorten som något annat skapar subjektpositionen den Andre, där elever med en förortsbakgrund positioneras som något annat i klassrummet till skillnad från de med en innerstadsbakgrund.

Kriminalitetsdiskursen lokaliseras framförallt under samhällskunskapen på innerstads-gymnasierna, vilken tillskriver eleverna med en förortsbakgrund positionen som språkrör för förorten eller som anpassande. Enligt Lindbäck, Lunneblad & Sernhede (2016) påverkas individens självförståelse och dess möjligheter att ta sig fram i samhället negativt av att området där man bor framställs som dåligt, farligt och fattigt. Att elever upplever att de hela tiden behöver vara i försvarsposition och förklara för andra att deras fördomar inte stämmer kan bli påfrestande för eleven, vilket kan leda till minskande motivation likaså bristande förtroende för demokratin, då eleven blir medveten om sin position som andra klassens medborgare. Möller (2016) förklarar hur elever med en förortsbakgrund är medvetna om sin ”låga sociala status”. I mötet med kriminalitetsdiskursen i samhällskunskapen förstärks denna upplevelse.

Gemenskapsdiskursen lokaliseras såväl i elevernas beskrivningar om platsen där dem bor som under samhällskunskapslektionerna på förortsgymnasiet. I de utsagor som gör sig gällande i gemenskapsdiskursen tillskrivs eleverna dikotoma positioner, där de med förortsbakgrund positioneras in i ett ”Vi i förorten” i motsättning till ett ”De med innerstadsbakgrund”. Denna typ av dikotomi stärker gruppkänslan, men skapar också ett motstånd mot resten av samhället.

Att vara i minoritet eller majoritet i klassrummet tycks inte spela någon roll för vilken diskurs som blir dominerande. Detta visar analysen eftersom Sherihan går på en gymnasieskola i innerstan där de flesta har en förortsbakgrund, och där kriminalitetsdiskursen trots detta är den dominerande diskursen. Vilken diskurs som blir dominerande verkar snarare handla om huruvida skolan ligger i en förort eller inte. En faktor som kan tänkas påverka vilken diskurs

som blir dominerande är lärarens roll i klassrummet och relation till förorten. Detta eftersom många respondenter menar på att det är läraren som väljer vilka samtal om förorten som lyfts fram under samhällskunskapslektionerna.

I materialet förekommer diskursen om den endimensionella bilden av förorten i utsagor om samhällskunskapen. Utsagorna åskådliggör hur samhällskunskapen misslyckas med att bredda, fördjupa och utveckla elevernas kunskaper om människors livsvillkor i olika samhällsfrågor då samhällskunskapen reproducerar medias bild av förorten snarare än att visa på alternativ. I respondenternas utsagor visualiseras hur samhällskunskapen konstruerar förorten på ett stereotypt sätt.

Respondenterna efterfrågar en mer nyanserad bild av förorten i samhällskunskapen, där fler röster från förortsområdena kommer till tals, att det pratas mer om förorten, att eleverna fick information om organisationer som försöker förändra situationen i förorten samt att de elever och lärare som inte besökt dessa områden borde göra det.

I Rosales & Ålund (2018) studie om platskamp beskrivs hur personliga erfarenheter blir till politiska frågor när de utbytes i ett socialt kollektiv. Denna typ av erfarenhetsutbyte är ett bra verktyg för att skapa ett aktivt medborgarskap hos ungdomar som annars visar ett litet politiskt intresse. Ett större inifrånperspektiv, med fler röster från förortsområdena skulle på så vis kunna skapa en mer inkluderande samhällskunskapsundervisning vilket kan leda till att fler elever blir aktiva medborgare som i förlängningen kan bidra till att stärka demokratin.

5.1 Vidare forskning

Eftersom denna studie inte haft som syfte att mäta frekvens, kvarstår ett intresse i att undersöka hur vanligt förekommande dessa gestaltningar av förorten är inom samhällskunskapsundervisningen. Det finns även en lucka i att kvantitativt undersöka hur elever i minoritet uppfattar sin position i skolan på grund av sin förortsbakgrund. Detta eftersom både Lindbäck & Sernhede (2012), Johansson och Hammrén (2010) och nu denna studie beskriver hur elever med en förortsbakgrund upplever att de positioneras som något avvikande i en skola där de är i minoritet.

Det skulle även vara intressant att genomföra en intervjustudie med samhällskunskapslärare för att undersöka vilka diskurser som förekommer i deras utsagor om förorten, hur de upplever samtalet om förorten i samhällskunskapsundervisningen, liksom hur de väljer att arbeta med frågan.

Litteraturlista

Dahlstedt, Magnus, Lisa Kings & Nazem Tahvilzadeh (2018) ”Platskamp: inledande reflektioner”, i *Platskamp*, specialnummer av *Arkiv. Tidskrift för samhällsanalys*, nr 9, s. 7–25.

Esaiasson, Peter (2019). *Förorten – Ett samhällsvetenskapligt reportage*, Timbro förlag.

Esaiasson, P., Gilljam, M., Oscarsson, H., Towns, A.E. & Wängnerud, L. (2017). *Metodpraktikan: konsten att studera samhälle, individ och marknad*. (Femte upplagan). Stockholm: Wolters Kluwer.

Hall, Stuart (2001). *Representation, Cultural Representations and Signifying Practices*. Sage Publications, London

Holmqvist, Lidth, Carina (2016). *Att representera, och bli representerad*. Karlstad Universitet.

Johansson, Hammrén, (2010). *The art of choosing the right tram – Schooling, segregation and youth culture*. Göteborgs universitet

Kvale, Steinar, Brinkmann, Svend (2014). *Den kvalitativa forskningsintervjun*. Studentlitteratur, Lund.

León Rosales, René & Aleksandra Ålund (2018) ”Aktivism som platskamp. Självpositionering och medborgarskapande inom den svenska förortsrörelsen”, i *Platskamp*, specialnummer av *Arkiv. Tidskrift för samhällsanalys*, nr 9, s. 53–76.

Lindbäck, Lunneblad & Sernhede, (2016). *Skolan och den territoriella stigmatiseringen - om två skolor i den urbana periferin*. Malmö högskola

Lindbäck & Sernhede, (2012). *Från förorten till innerstaden och tillbaka igen – Gymnasieskolan, valfriheten och den segregerade staden*. Göteborgs universitet.

Lunneblad, Johannes (2011). *Förorten, skolan och lärandets villkor*, I Sernhede, Ove. (red.) *Förorten, skolan och ungdomskulturen*. Dialdos, Göteborg

Marttinen, Adam (2019). *Förorterna måste ha kameraövervakning*, Aftonbladet.

Malmgren (2019). *De är artisterna som spelas mest i Sverige - flera är dömda för brott*. Expressen. Hämtad: 26-04-20, Från: <https://www.expressen.se/noje/qs/de-ar-artisterna-som-spelas-mest-i-sverige-flera-ar-domda-for-brott/>

Möller, Åsa (2016). *Den ”goda” mångfalden – fabrikation av mångfald i skolans policy och praktik*. Utbildning & Demokrati nr 1.

Näslund, Lars (2019). Stor undersökning: Det tycker boende i utsatta områden är viktigast att förbättra, Dagens Nyheter. Hämtad: 26-04-20, Från: <https://www.dn.se/nyheter/stor-undersokning-det-tycker-boende-i-utsatta-omraden-ar-viktigast-att-forbatta/>

Pihl, Karin (2020). *Ingen tjänar på slapphet mot kriminella*, Göteborgs posten. Hämtad: 26-04-20, Från :<https://www.gp.se/ledare/ingen-tj%C3%A4nar-p%C3%A5-slapphet-mot-kriminella-1.25984309>

Ramic, Hassan (2019). *Svensk gangsterrapp – en kriminell framgångssaga*. Arbetet. Hämtad: 26-04-20, Från: <https://arbetet.se/2019/03/12/svensk-gangsterrap-en-kriminell-framgangssaga/>

Sarnecki (2019). *Så tog hiphop om droger och kriminalitet över spellistorna*. SVT. Hämtad: 26-04-20, Från: <https://www.svt.se/kultur/sa-tog-hiphop-om-droger-och-kriminalitet-over-topplistorna>

Schwartz, Annelie (2010). *Att nollställa bakgrunder*. Utbildning & Demokrati nr 1.

Sernhede, Ove, Rosales, René León, Söderman, Johan (2019). *“När betongen rätar sin rygg” - Ortenrörelse och folkbildningens renässans*. Dialdos, Göteborg.

Skolverket. (2011). Läroplan för gymnasieskolan. Hämtad från: https://www.skolverket.se/undervisning/gymnasieskolan/laroplan-program-och-amnen-i-gymnasieskolan/gymnasieprogrammen/amne?url=1530314731%2Fsyllabuscw%2Fisp%2Fsubject.htm%3FsubjectCode%3DSAM%26courseCode%3DSAMSAM01b%26tos%3Dgy&sv.url=12.5dfce44715d35a5cdfa92a3#anchor_SAMSAM01b

Tahvilzadeh, Nazem & Lisa Kings (2018) ”Att göra kaos. Om förortspolitik som urban styrregim och demokratiskt spel”, i *Platskamp*, specialnummer av *Arkiv. Tidskrift för samhällsanalys*, nr 9, s. 103–128.

Teodorescu, Alice (2017). *Ta tillbaka förorten från de kriminella*, Göteborgs posten.

Wolodarski, Peter (2019). *Förorterna kan resa sig med jobb, skola och eget ansvar*, Dagens nyheter.

Widigson, Mats (2013). *Från miljonprogram till högskoleprogram*, Göteborgs universitet.

Winther, Jörgensen, Winther & Philips, Louise (2000). *Diskursanalys som teori och metod*, Studentlitteratur AB

Wibeck, Victoria (2010). *Fokusgrupper, Om fokuserande gruppintervjuer som undersökningsmetod*. Studentlitteratur AB, Lund.

Vetenskapsrådet, 2002. *Forskningsetiska principer inom humanistisk- och samhällsvetenskaplig forskning*, Stockholm, Vetenskapsrådet.

Bilagor

Intervjuguide

Tema 1: Förrorten, skolan och jag

- Vad är det som gör dig till den du är?
(Vad har du för intressen? vad går du på för program?)
- Vad har du för relation till platsen där du bor?
- Hur kommer det sig att du valde att läsa på den skola där du går nu?

Tema 2: Klasskamraters bild av förrorten

- Vet dina klasskompisar om att du bor i förrorten?
- Om ja, hur har dem fått reda på det?
- Om nej, varför vet de inte det?
- Hur talar dina klasskamrater om förrorten?
- Håller du med dina klasskamrater i vad dem säger?
- Vad tror du har påverkat dina klasskompisars bild av förrorten?

Tema 3: Bilden av förrorten i samhällskunskapen

- Under vilka diskussioner i samhällskunskapen brukar förrorten komma på tals?
- Vad brukar dessa diskussioner väcka för känslor hos dig?
- Hur tycker du att förrorten framställs i undervisningen? Kan du se några skillnader mellan olika skolår?
- Har du använts som representant för förrorten under samhällskunskapen någon gång?
- Om ja, i vilket sammanhang, hur upplevde du det?
- Vilken respons fick du från lärare eller klasskamrater?

- Om nej, varför tror du inte det har blivit så? Skulle du vilja användas? Hur? Vad hindrar dig?

- Hur tycker du samhällskunskapen förberett dig för ett aktivt samhällsliv?
- Tycker du det varit anpassat efter din bakgrund?
- Om ja, hur då?
- Om nej, hur skulle samhällskunskapen på ett bättre sätt kunna förbereda dig för ett aktivt samhällsliv?

- Har du/ni upplevt er förrortsbakgrund som en fördel eller nackdel i samhällskunskapen? (Rörande erfarenheter av att bo i förrorten)

Tema 4: Positioner i diskussioner om förrorten

- Tycker du det finns någon skillnad i hur du pratar om förrorten beroende på vem du pratar med?
- Vad eller vem skulle du säga påverkar din bild av förrorten mest?
- Hur kommer dessa perspektiv/på tals inom samhällskunskapen?
- Vad påverkar dig i hur du pratar om förrorten?
- Finns det något som du/ni skulle vilja lägga till?

Informerat samtycke

Den studie som du kommer medverka i är en intervjustudie som handlar om förorten och samhällskunskapen. Undersökningen använder intervju som metod, där tio elever som går på gymnasieskolor i Göteborg och som är bosatta i förorter i Göteborg kommer att intervjuas.

Intervjuerna kommer att genomföras digitalt och spelas in för att jag på ett enklare sätt ska kunna transkribera. Ditt deltagande är frivilligt, och du har rätten att avbryta när du vill, är det någon fråga du inte vill svara på så hoppar vi över den. De transkriberade intervjuerna kommer användas som material till min studie. Du kommer få möjligheten att läsa din intervju i transkriberad form om du så vill. De transkriberade intervjuerna kommer efter att uppsatsen publicerats att raderas, likaså det inspelade materialet.

Du kommer i studien att vara helt anonym. Vare sig ditt namn, den skola du går på eller någon annan typ av information som kan kopplas till dig kommer skrivas ut. Detta gör att ingen kommer kunna veta att det är du som deltar i studien.

Jag har rätten att använda mig av de delar av intervjun som jag anser är nödvändiga för analysen i min studie. Mitt examensarbete kommer att publiceras på Göteborgs Universitets hemsida, www.gu.se

Mvh

Viktor Falkfält